

Роман ГОЛИК (Львів)

ТВОРЧИСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У НАДДНІПРЯНСЬКІЙ І ГАЛИЦЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ: СПРОБА ПОРІВНЯННЯ

Творча спадщина й біографія Тараса Шевченка – одні з ключових елементів розвитку української літератури та культури ХІХ–ХХ ст. Не випадково ту й іншу поділяють на дошевченківську і післяшевченківську, роблячи поетову творчість не лише точкою відліку модерних естетико-літературних концепцій, а й певною мірою, імпульсом для зародження сучасних ідеолого-політичних доктрин. Постає Тараса Шевченка давно переросла рамки лише літературної проблеми, ставши різновидом національної реліквії, фундаментом формування модерної української національної мітології, і частково ментальності. Проте на різних історичних етапах і на різних територіях, де проживали спільноти українців, постає і твори Шевченка сприймали хоч і подібно, але неоднаково. Лише згодом бачення біографії й художньої спадщини письменника стало відносно уніфікованою частиною національного канону. Це ілюструє, зокрема, сприймання Шевченкового творчого спадку в Галичині і на Наддніпрянщині.

“Наддніпрянський” Шевченко: у дзеркалі самооцінки. Витоки наддніпрянських уявлень про Шевченка слід шукати в його власному світогляді, самооцінці та в Шевченкових текстах. Тарас Шевченко був доволі непростою людиною зі складною долею. Попри оригінальність й нонконформізм, бунтівливість¹, поет був частиною суспільства, в якому жив, і яке, зрештою, визначило його біографію. Він виховувався в кріпацькій родині з доволі різко обмеженими матеріальними, фінансовими, соціальними можливостями, серед переважно неосвічених або малоосвічених людей, усної, а не писемної, книжної культури. Елементи народного світогляду залишалися в поетовій свідомості постійно, тим більше, що він часто контактував з братами та односельцями. З іншого боку, ті соціальні ролі, які вимушено брав на себе юний Шевченко (*учня дяківської школи / дякового помічника-малюра* тощо) також відклалися на його особистості й уявленнях про життя². (Цікаво, що ще одну свою функцію – панського козачка

¹ Сам Шевченко непрямо стверджував, що в дитинстві був мрійливим та схильним до самостійних мандрівок поза домом, що турбувало родичів. Звідси – поширений згодом у мемуаристиці сюжет про пошук “залізних стовпів” з його белетризованих споминів у “Княгині” (Див. *Шевченко Т. Княгиня // Шевченко Т. Повне зібрання творів у шести томах. – Т. 3. – С. 176*).

² У листі до редактора “Народного Читання” Т. Шевченко стверджував, що під час навчання в сільській школі був майже рабом й над ним жорстоко знущалися. Цим він пояснив свою помсту деспотові – сільському дяку, якого він побив, забравши на додаток книжечку з “кунштниками” (гравюрама) (*Шевченко Т. Повне зібрання творів у шести томах. – Київ, 1963. – Т. 5. – С. 255*) Натомість Ф. Лебединцев, згадував, що майбутній поет довгий час перебував в

– він розглядав як не лише соціальне, а й національне приниження, приписуючи його винахід Польщі)³

До селянської/панцизняної складової у власному мисленні Тарас Шевченко ставився двояко. З одного боку, поет у творчості вважав її “своєю”, рідною, з іншого – намагався засвоїти елітарну культуру тогочасного російського суспільства⁴. Зі зрозумілих причин він прагнув дистанціюватися від жахів панцизняного життя, які згадував з болем або й уникав згадувати⁵. Ці тенденції й вагання між елітарною та народною культурою були помітні на першому етапі його особистісного й творчого становлення⁶. Зрештою, його перша збірка – “Кобзар” була, очевидно, “народною поезією”, проте призначеною для інтелігенції⁷. Ранні портрети мистця та автобіографічна повість “Художник” свідчили про намагання вчорашнього селянина влитися у столичне богемне життя тогочасного Петербурга⁸. Водночас у “петербурзький період” можна помітити поєднання та протиставлення Шевченка-художника й Шевченка-поета. Ймовірно, спочатку обидві іпостасі в уяві майбутнього письменника не заперечували, а навпаки, підсилювали одна одну⁹. Водночас

доволі невизначеному статусі: його проганяли зі шкіл, і хлопець був у становищі погонича, наймита, чи то приймака в місцевих священників (*Лебединцев Ф. Побіжне знайомство моє з Т. Г. Шевченком і мої про нього спогади/ Лебединцев Ф. //Спогади про Тараса Шевченка. – Київ, 1927. – С.40.)*

- ³ “Винахід кімнатних козачків належить цивілізаторам Задніпровської України, полякам; ... В краю, колись козацькому, зробити козака ручним – те ж саме, що в Лапландії... підкорити бистроногого оленя”. Зрештою, він скаржився, що у Павла Енгельгардта він повинен був стояти нерухомо й мовчазно в почекальні (*Шевченко Т. Повне зібрання творів у шести томах. – Т. 5. – С.257*)
- ⁴ Та ж повість “Княгиня” починається яскравим описом села як саду, з яким не можуть зрівнятися ніякі міські сади. Ту ж візію поет розвивав і в частині своїх віршів.
- ⁵ Прикладом такого двоякого сприймання є відомий вірш “Якби ви знали, паничі”, де поет різко відмежовувався від ідилічного погляду на село: “*За що, не знаю, називають / Хатину в гай тихим раєм. Я в хаті мучився колись, / Мої там сльози пролились, / Найперші сльози. Я не знаю, / Чи єсть у Бога люте зло, / Що б у тій хаті не жило? / А хату раєм називають. В тім гаю, / У тій хатині, у раю, / Я бачив пекло... Там неволя, / Робота тяжкая, ніколи / І помолитись не дають.!*”. Натомість початок “Княгині” засвідчував, що в пам’яті Шевченка сільський період його життя та саме село був пов’язане також із позитивними емоціями тощо. Проте й тут теж з’являвся образ “лихої мачухи”, яка перетворює поетове життя на пекло, а також сумний образ самого автора як хлопчика-псалтирника, в якого його вчитель-дяк відбирає останнє майно.
- ⁶ Образно кажучи, у час між Моринцями і Кирилівкою (місцями, де Шевченко з кріпацької дитини став панським козачком), Вільном/Вільнюсом (де статус козачка був змінений на статус учня-малюра) й Петербургом (де він, зрештою, став вільною людиною й художником).
- ⁷ *Шевченко Т. Кобзарь. – Санкт-Петербург, 1840.*
- ⁸ Тут Шевченко описував свою юність крізь призму романтичних ночей в Літньому саду, навчання живопису та графіці, зустрічей з Карлом Брюлловим – як час свободи, котрий закінчується зі смертю Брюллова. З іншого боку, він починав свою повість своєрідним мораліте: тезою про те, що більшість великих художників починали свою діяльність серед великих матеріальних труднощів, формуючи образ самого себе як вільного, щасливого, але бідного художника.
- ⁹ І в одному, і в другому випадку поет/художник орієнтувався на салонні ідеали та естетичні смаки тогочасних петербурзьких митців. На це вказувала і класицистична естетика Шевченкових мистецьких творів раннього періоду, літературна форма й зміст “Кобзаря” 1840 р., де письменник проявив себе виразним романтиком з характерним діапазоном тем (від ідеалізації минулого та селянського побуту до містичних – мітологічних сюжетів, трагічного кохання, божевілля тощо). Ту ж тематичну лінію підсилювали його “Гайдамаки”, які у рік їх публікації відносно активно розповсюджувалися (*Шевченко Т. Гайдамаки. Поэма*

небуденність поетичного таланту, незвична чутливість до словесної форми разом з “народною” простотою трактування сюжетів зробили свою справу. Після виходу першої збірки Шевченко справді зайняв помітне місце в тогочасному літературному соціумі¹⁰.

Водночас романтизм з його ідеалами привів молодого Шевченка в середовище діячів, котрі сформували Кирило-Методіївське братство¹¹. Тут Тараса Шевченка, певною мірою, можна назвати поетичним чи стихійним слов’янофілом. Загалом, багато ідей, які згодом сприймали як його політичні проєкти, в Шевченка були творчим синтезом чи навіть синкретизмом різних уявлень¹². Значну роль у цьому зіграла емоційна, імпульсивна складова поетової творчості та характеру. Вона ж спричинилася до “радикалізації” змісту його поезій та зміні їхніх форм¹³. По суті, молодий письменник та художник проявив себе бунтарем, котрий не міг миритися з існуючою дійсністю та офіційною історіософією, й будував власні, утопічні картини майбутнього¹⁴. Зрештою, бунт проти соціуму мав для молодого Шевченка фатальні наслідки. Відносно недавно позбувшись принизливого статусу кріпака, він несподівано для себе став проскрибованим – солдатом¹⁵. Це було шоком – глибокою травмою для емоційної молодої людини. Образ Шевченка-солдата

Т. Шевченка. – Санкт-Петербург, 1844, *Шевченко Т.* Чигиринській Кобзарь і Гайдамаки. Две поэмы на малороссиском языке Т. Шевченка / *Шевченко Т.* – Санкт-Петербург, 1844).

¹⁰ Цей досвід Тараса Шевченка, до речі, у чомусь дуже близький до раннього досвіду Івана Франка – “Джеджалика”, “Мирона” в Галичині кінця XIX ст.

¹¹ Риторика та стиль мислення багатьох кирило-методіївців були за своєю суттю не стільки політичними, як поетичними. Швидше за все, саме їхнє візонерство приваблювало також і Тараса Шевченка.

¹² Не менш синкретичною виглядала й Шевченкова релігійність. З одного боку, в його текстах бачимо різкі випадки проти католицизму, певні симпатії до гуситизму і протестанства, іконоборчі й антиправославні мотиви та неканонічні/апокрифічні версії християнства. Проте важко сказати, чи такий конгломерат ідей можна однозначно називати богоборством, як вважала частина дослідників (зокрема Юрій Шевельов). Швидше, йшлося про складний потік релігійних уявлень, в яких сплелися різні концепції.

¹³ З одного боку, поета приваблювали моторошні за суттю народні оповіді про гайдамаччину (яку, він тлумачив як відгомін козацького міту, прагнення селян до свободи) тощо. З іншого, Шевченко став висміювати сучасну йому соціальну дійсність, царизм, вдавшись до гротеску, сарказму і фантазмагоричних картин “Сну”. Фактично, ж тепер для нього, людини вільного стану, категорії свободи і несправедливості стали основною для роздумів. Він переносив їх також на своє бачення історії – треба відзначити, доволі містичне і енігматичне, повне індивідуального, до кінця не зрозумілого читачам символізму, якого поет так і не пояснив (“Великий Лях”, “Розрита могила”)

¹⁴ У принципі, поет закликав до радикальних змін (“...вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров’ю волю окропіте”), але, в інших віршах, навпаки, очікував на “Вашингтона з новим і праведним і законом”, чи “апостола правди й науки”, який мав би з’явитися у майбутньому. До того ж, образ “ворога-супостата”, з яким слід було боротися, в Шевченка з часом змінювався. Так само не зовсім чітко він уявляв собі, хто власне мав би зруйнувати існуючу систему відносин. Поет звертався зі своїми кличами до “людей”, під якими можна було водночас розуміти і селян, і інтелігенцію, і все суспільство загалом.

¹⁵ У пенитенціарній системі царизму солдатчина як покарання була лише відносним заміником тюрми. І та, й інша вела до доволі тривалої ізоляції людини від її середовища, а на випадок з Шевченком – також і від професії (заборона читати й малювати). Крім того, вона супроводжувалася важкими фізичними навантаженнями й тілесними карами (наприклад, побої шпiцрутенами).

також доволі непростий, бо в ньому поєднано співіснування поета й художника, який все ж продовжує творити, і солдата, який змушений жити за принципами тогочасного військового середовища. Крім того, в цей період – і не тільки – виразно постає проблема Шевченкової двомовності. У своїх поезіях та частині листів він – україномовний, проте в повсякденному побуті, щоденнику, а також прозі – російськомовний¹⁶. Саме в щоденнику Т. Шевченко репрезентував себе, передовсім, не поетом чи художником, а солдатом, заклопотаним щоденним побутом¹⁷. Після заслання він, очевидно, бачив себе в ролі не стільки творця, як респектабельної, солідної сімейної людини, котра хоче щасливого життя в умовах пом'якшеного політичного режиму¹⁸. Однак цим мріям не судилося збутися: у березні 1861 р. Шевченко помер.

Отож, на різних етапах життя він був доволі різний. Справді, можна розрізнити Шевченка україномовного й російськомовного, міщанина, селянина й солдата; поета, прозаїка, драматурга й художника, романтика й реаліста; глибоко віруючу людину й богоборця; прагматичного й емоційного, старшого й молодшого; політично ангажованого й відносно віддаленого від політики; людини, лояльної до сучасного йому суспільства і бунтівника проти суспільного ладу тощо. І це не дивно, адже його життя було контрастом, чергуванням несподіваних успіхів й

¹⁶ Ймовірним поясненням російської у повістях, окремих поезіях, та особливо щоденнику Шевченка є очевидно, теза, яка випливає з досліджень Григорія Грабовича (*Грабович Г. Шевченко як міфотворець. – Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. / Переклад Соломії Павличко. – Київ, 1991*) та Міхаеля Мозера. Прагнучи писати прозою про інтелектуальне життя в міському середовищі Петербурга, чи про власні переживання в Орській фортеці, письменник просто не бачив якоїсь системи літературної мови, стилю, яким можна було б говорити про подібні речі, і такого середовища, яке б таку мову й стиль сприймало. Натомість мова його поезії і частини листів – це змінене, доповнена книжно-літературними запозиченнями, мова Шевченкової молодості, того сільського середовища, з якого він вийшов, і до якого на старість усе ж хотів повернутися. При чому вона, як і Шевченків правопис – неустійнена, змінна. Тому проф. Міхаель Мозер, очевидно, має рацію, коли стверджує: те, що тексти Шевченка частково стали зразками для творення нової української літературної мови, не означає, що саме Шевченко її творив. (*Мозер М. Тарас Шевченко і сучасна українська мова: спроба гідної оцінки / Переклад з нім. М. Мозер. – Львів, 2012*). Це ж стосується й українських літературних стилів: мова й канон української прози – винахід не Шевченка, а, швидше – Куліша. (*Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо. – Київ: Критика, 2000.*) Загалом, система образів й спосіб опису дійсності в прозі та поезіях Тараса Шевченка значно відрізняються. Якщо його поезія говорить мовою української культури, зокрема культури народної, і намагається змоделювати селянську візію реальності, то проза, переважно, показує дійсність з погляду російськомовного інтелігента, жителя міста, який відкриває для себе село. Це показує, зокрема, початок повісті “Варнак”, де неназвана прямо Україна фігурує як “благодатна” (проте бідна) “землиця”, що “тече молоком і медом”, але, передовсім, як частина “руського православного величезного царства”, населена “народом руским і найбільш православним” (*Шевченко Т. Варнак // Його ж. Повне зібрання творів у шести томах. – Т. 3. – С. 139*)

¹⁷ Літературним відповідником тогочасних Шевченкових переживань стали його поезії з рукописних “Малої” й “Більшої” книжки, натомість спробою інтелектуальної інтерпретації подій періоду заслання була його російська проза (“Близнецы”, “Несчастный”).

¹⁸ Водночас у своєму автобіографічному листі, опублікованому в 1860 р, поет підсумовував власне життя як певну поразку. “Скільки років втрачених! Скільки квітів зів’ялих! І що ж я купив у долі своїми зусиллями – не загинути? Чи не одне лиш страшне зрозуміння свого минулого. Воно жахливе ...” (*Шевченко Т. Повне зібрання творів у шести томах. – Т. 5. – С. 259–260*).

так само несподіваних невдач; матеріальних нестатків і порівняно респектабельного життя, тріумфу й маргіналізації. Це позначилося на Шевченковім світогляді й творчості, які були стопом раціонально-продуманого й спонтанно-ірраціонального. Однак усі ці елементи стали гранями однієї особистості, в якій ті, хто його оточував доволі швидко побачили блиск генія.

Погляд (наддніпрянських) сучасників. Уже за Шевченкового життя сучасники розглядали його як небуденну людину. Спочатку це стосувалося лише найближчої родини¹⁹. Водночас спогади ближчих й дальших родичів Шевченка, зокрема його брата Варфоломія, відображали подвійну перспективу в рецепції його постаті. З одного боку, в ньому бачили доволі неспокійну й непокірну селянську дитину з незвичними зацікавленнями й здібностями²⁰. Водночас відома зустріч Тараса Шевченка з Іваном Сошенком була сигналом доволі радикальної зміни рецепції: молодого хлопця стали сприймати як дуже здібного художника, потенційно вільну людину, таланти якої слід розвивати²¹. Поступово молодого мистця-початківця стали сприймати власне як представника інтелігенції, міського творчого середовища. Поява “Кобзаря” лише посилила таке реноме, засвідчуючи багатогранність Шевченкового обдарування. Проте для російських художників вона була, певною мірою, тривожним сигналом, бо засвідчувала не лише відхід від чистого візуального мистецтва до словесного, але й надавала саме словесному не надто бажаного етнографічного відтінку, вказуючи на “малоросійську” генезу творця. Серед представників тогочасного *українського/ “южно-руського”/ малоросійського* середовища появу збірки сприйняли з ентузіазмом, як вияв *близькості / спорідненості* автора з цим соціумом. Водночас участь поета в таємному політичному товаристві трансформувала його образ: учасники Кирило-Методіївського товариства бачили себе не лише братчиками, але й новітніми апостолами слов’янської єдності. Поява в цьому середовищі Тараса Шевченка, поезія якого мала непересічний вплив на публіку, стала частиною цієї містичної концепції.

“Політизація” Шевченкової творчості поділила його приятелів: одні сприймали його виступи як вияв надмірної емоційності, інші, певною мірою, підтримували візію Шевченка як різновид пророцтва. Водночас арешт поета так чи інакше

¹⁹ Звідси – відомий сюжет про заповіт його вмираючого батька, котрий нібито пророкував синові дуже безславне або навпаки, дуже успішне майбутнє (*Лазаревський О. М.* Матеріали для біографії Тараса Шевченка / *Лазаревський О.* // Спогади про Тараса Шевченка. – Київ, 1982. – С.23–24).

²⁰ Згодом мемуаристи згадували, що після смерті матері хлопця жорстоко карали, причому він поведився виключно й вперто (*Лазаревський О. М.* Матеріали для біографії Тараса Шевченка / *Лазаревський О.* // Спогади про Тараса Шевченка. – С. 20–21). Натомість в сільській школі, де вчився Тарас Шевченко, про нього говорили як про учня, котрий любив малювати, але який побив свого несправедливого вчителя (*Шевченко В. Г.* Споминки про Тараса Григоровича Шевченка / *В. Г. Шевченко*// Там само. – С. 26). Саме так юного Шевченка, очевидно, сприймали його вчителі на кшталт сільських дяків, а також поміщик Павло Енгельгард та його оточення. Зрештою, Тарас Шевченко довгий залишався лише унікалом-кріпаком, яких у середовищі тогочасних російських дворян вважали предметами гордості (у кращому випадку – протезе) місцевих землевласників.

²¹ Відома епопея з викупом із кріпацтва, у якій меценатом та протектором виступила царська родина, підсилила уявлення про Т. Шевченка як незвичайного кріпака-“самородка”. (Згодом це дало підстави трактувати Шевченка за моделлю Павла Кулібіна).

остаточно розлучив його з друзями. Звідси – досить неоднозначне уявлення про Тараса Шевченка в Миколи Костомарова та Пантелеймона Куліша²². Так чи інакше, відразу після арешту й заслання рецепція Шевченка та його творчости в Російській імперії стала роздвоєна. Частина читачів далі сприймала його як автора “Кобзаря”, проте офіційний дискурс бачив у ньому небезпечного бунтівника, якого необхідно ізолювати від суспільства та піддати остракізму. В міру відносної лібералізації режиму творчість Шевченка була поділена на цензурну, бажану для розповсюдження, й нецензурну частини. Водночас звільнення із заслання було певною формою реабілітації письменника. На цей час поета вже вважали великим не лише українська інтелігенція, але й селяни (“мужик, але чин на ньому генеральський”). Свідченням цього став урочистий похорон Шевченка в Каневі 1861 р., а згодом – сакралізація його могили та поступове формування образу Кобзаря, “батька Тараса” як народного поета й пророка²³. Зрештою, після поетової смерти Шевченків дискурс став джерелом сюжетів, образів, поетичної ритміки та мелодики для наддніпрянської літератури. В одних випадках цей вплив обмежувався лише цитатами, в інших – трансформовався в епігонство.

На кінець 60-тих – початок 70-тих років XIX ст. творчість Тараса Шевченка в Російській імперії вже була частиною легального літературного дискурсу. Його тексти, зокрема “Кобзар”, при житті²⁴ та після смерти, хоч і не надто активно, але видавали (Д. Кожанчиков²⁵, Василь Доманицький²⁶) українською та російською тощо²⁷. Цікавим було об’єднання в одному з прижиттєвих – хоч і закордонному,

²² З одного боку, обидва були творцями Шевченкового культу на Наддніпрящині. Проте слова Пантелеймона Куліша про “півп’яну Тарасову музу” стали одним з найбільш контроверсійних елементів його спогадів та викликали чимало претензій до мемуариста. У делікатнішій формі цю тезу висловлював й Михайло Костомаров, розділяючи поетову музу й згубні звички та виправдовуючи Куліша (*Костомаров М. Автобіографія. / М. Костомаров // Спогади про Тараса Шевченка, с. 152. Про “хміль та цинізм” як “незручності” у поведінці Шевченка, говорили й інші його приятелі*) З іншого боку, Пантелеймона Куліша підозрівали у тому, що той приховано конкурував з Шевченком та заздрило йому; зрештою, поява “Истории воссоединения Руси” давала підставу закидати Кулішеві ще й відхід від Шевченкових ідей, протиставляючи його “хуторянство” “пророчим візіям” Шевченка. Проте сам письменник не шкодував метафор і порівнянь, щоб унаочнити велич Кобзаря. Використовуючи біблійну метафорику, він зображав Шевченкову творчість благовісником народности, наділеним животворящим словом. Письменник зображав Шевченка епіцентром, який інтегрував українців незалежно від їхнього місцезнаходження, прапором (“високим корогвом”), на який вони могли орієнтуватися звідусіль. Він формував перед читачами картину несподіваної тиші в українській літературі після появи Шевченка. Її автори, зауважував літературний критик, відчули нижчу вартість своїх творів порівняно з Шевченковими, і замовкли, відчуваючи їх священний характер. Саме Шевченко, у викладі П. Куліша, слугував Мойсеєм, який вивів українське селянство з книжної неволі, і вберіг від забуття.

²³ Водночас у середовищі друзів та прихильників його творчости почалося очищення культового образу Шевченка від “незручних” елементів (наприклад, від згадок про шкідливі звички чи неприємні риси поетового характеру).

²⁴ Кобзарь Тараса Шевченка. – Санкт-Петербург, 1860.

²⁵ Кобзарь Тараса Шевченка: [З передм.]. – 4-им типом. – СПб.: Коштом Д. Е. Кожанчикова. Тип. Имп. Акад. Наук, 1867. – XII, 677 с.,

²⁶ *Шевченко Т. Кобзарь / За ред. В. Доманицького / Т. Шевченко. – СПб., 1907.*

²⁷ Див., наприклад: Кобзарь Тараса Шевченка в перекладі російських поетів / Под ред. Н. В. Гербеля. – Санкт-Петербург, 1876. (Про життя поета тут можна було дізнатися лише з його автобіографії). Проте частина перекладів російською, по-перше, презентувала творчість

ляйпцігському виданні – творів Олександра Пушкіна й Тараса Шевченка.²⁸ Водночас культ Шевченка – національного пророка, який розвивали народовські громади, офіційна влада вважала не бажаним. У російських виданнях його трактували як особливого представника малоросійської культури. Невипадковим у цьому контексті був акцент на таких текстах, які прославляли козаччину й Коліївщину (“Гайдамаки”), хоча й певними застереженнями²⁹.

Отож на початок ХХ ст. в Наддніпрянщині існував подвійний образ Шевченка. Поруч з неофіційними та напівофіційними уявленнями про поета, функціонував також синкретичний погляд на Шевченкову творчість, відправним пунктом якого став козацько-гайдамацький міф³⁰. Крім того, на Наддніпрянщині Тарас Шевченко та його твори майже відразу після 1861 р. стали об’єктами літературних та історико-біографічних студій різної форми. Зрештою, вони стали складовою читання для простого народу і не лише на тогочасній Україні³¹. Водночас українська спільнота

Т. Шевченка лише вибраним колом творів, частина з яких була цензурована. Наприклад, “Заповіт”/”Завещание” у московському “Кобзарі” М. Чмирьова було подано без строфи, що змінювало суть Шевченкового вірша: Кобзарь Т. Г. Шевченка в пер. Н. А. Чмырева. – Москва, 1874. – С. 162

²⁸ Новые стихотворения Пушкина и Шавченки / Т.Г. Шевченко, О.С. Пушкін. – Лейпциг: [Вид.] В. Гергард, 1859.

²⁹ У тогочасній офіційній ідеології цей рух, був, з одного боку, виявом суспільної анархії, а з іншого – інструментом боротьби з польською шляхтою, польським національним рухом, католицькою та унійною церквами, а також, частково, з єврейськими орендарями, щодо яких офіційна думка Імперії Романових була двоїстою. “Гайдамаки” (зокрема з ілюстраціями Сластіона) та інші твори, що були потрактовані як антишляхетські, відігравали не лише свою основну функцію (як художні тексти), але й вписувалися в певне ідеологічне спрямування, доволі актуальне, до речі, й на тлі тогочасної боротьби за землю в центральній Україні. Значний вплив на таку інтерпретацію мав негативний образ польського пана і єврейського орендаря, який підтримувала імперська думка.

³⁰ Це засвідували, наприклад, ілюстрації до тритомного “Кобзаря” Михайла Микешина “з малоросійським і російським текстом”. Ілюстратор, який називав себе “напівкозаком”, створив фантазмагоричний Апотеоз поета (“Апотеоза Музы и Творив Вичного Кобзаря Тараса Шевченка”). На обкладинці першого тому-випуску на тлі емблематичних алегорій були зібрані основні типи персонажів: від сліпого кобзаря – перебенді та нещасливої дівчини – Катерини (сучасність) до козаків (минуле). (Иллюстрированный “Кобзарь” Т. Г. Шевченко. Иллюстрировал М. Микешин. – Санкт-Петербург, 1896. – Вып. 1). Самого Шевченка скульптор і художник зобразив як старшу, дуже зажурену людину, котра закриває долонею очі, щоб сховатися від “лихих дум”. Предмети, що оточували його постать, також формували доволі змішане уявлення про письменника. На протилежному боці від кобзи та букетів засушених квітів, що символізували зв’язок Шевченка з *селянською українською/ малоросійською* культурою, Микешин вмістив палітру й гітару, що вказували на приналежність поета до богемного міського середовища. Так само змішаною в зображенні Михайла Микешина була лектура Тараса Шевченка: Псалтир, що відображав релігійну складову його творчості, та томик творів Лермонтова, що означав світську модерну та водночас загальноросійську літературну орієнтацію поета. (Там само. – С. 13.) На тлі тиражованих канонічних зображень молодого й старого Шевченка микешинський образ письменника був строкатим і незвичайним, але й сам був відображенням Шевченкового культу. Невипадково у передмові до цього видання, Данило Мордовець говорив про очищувальний характер читання творів поета: “и тае, тае сердце усякого, читаючы и споминаючи пламени речи поэта, тае, якъ передъ лицомъ огня, якъ свичечка передъ образом”.

³¹ Див, наприклад, видання Кобзаря, що вийшло у Першу світову війну, в роковини поетового сторіччя у Петрограді – з українським текстом, але російською передмовою Івана Леонова: *Шевченко Т. Г. Кобзарь/ Т. Шевченко* – Петроград, 1915. В російському перекладі творів

краю напередодні Першої світової війни вже чітко бачила в Шевченкові “великого сина Київської землі”, який “з народнього кобзаря” став “першим національним поетом” та гуманістом³². Зрештою, вже на початку ХХ ст., в Центральній Україні навіть серед селянського соціуму існував свій міт Шевченка, в якому реальне перепліталось з фантастичним³³.

Очіма галицьких українців. Натомість в Галичину образ Тараса Шевченка прийшов ззовні – через культурні контакти з Наддніпряниною³⁴. Тут, певною мірою, галицькі українці повинні були опиратися на знаки знаків: читання Шевченкового “Кобзаря”, інших розпорошених спочатку текстів та перших інтерпретацій творів поета і спогадів про нього, а також біографії пера польських авторів³⁵. Саме так згадував своє знайомство з Шевченковою спадщиною Олександр Барвінський³⁶. Тарас Шевченко, поруч з Іваном Котляревським³⁷, поступово стали для галичан- українців противагою знаковим постатям польської літератури, зокрема трійці національних пророків (Адам Міцкевич, Юліош Словацький та Зигмунт Красінський). Джерелом для формування уявлень галицьких українців ставали петербурзькі видання творів поета, за якими з’явилися й галицькі³⁸. Проте наприкінці 70-х рр. ХІХ ст. тут орієнтувалися і на празький Кобзар³⁹, у 1890 – також і, наприклад, женецьке видання Шевченкових текстів⁴⁰. Вони були як джерелом розповсюдження біографічних відомостей про Шевченка, так і небажаних у Російській імперії Шевченкових творів.

Т. Шевченка з 1914 р. було досить чітко викладено погляд на творчість поета, поширену серед російської інтелігенції поч. ХХ ст. Його репрезентували як представника однієї з частин неподільної Росії, водночас захоплюючись українськими реаліями Шевченкової поезії: “Вся поезія Шевченка, зібрана в одну книгу під назвою “Кобзар”, представляє щось широке, могутнє, як Дніпр чи степи безкрайні. Від читання його віршів разом з сумом в душу вливається ентузіазм. Так співають свої биліни співці-кобзарі (...). Дух займається від цього співу й чуєш в душі силу великую” – стверджував Іван Белоусов. Див.: Шевченко, его думы и песни. Вь пер. И. А. Белоусова. – Москва, 1914.– С. 16.

³² Грушевський М. Великі роковини // Збірник пам’яті Тараса Шевченка (1814–1914)/ Грушевський М. – Київ, 1915. – С. 8.

³³ Дорошкевич О. К. Шевченко в селянських переказах // Спогади про Тараса Шевченка. – С.398–402.

³⁴ Про початки, еволюцію та шляхи розвитку культу Шевченка в краї див.:Петрикевич В. Історія культу Шевченка серед гімназійної молодіж. Ювілейна студія / В. Петрикевич. – Перемишль, 1914; Тарас Шевченко і Галичина. Статті та матеріали / Упор. Ф. Стеблій. – Львів, 2014; Стеблій Ф. Шевченкознавчі студії.– Львів, 2014; Паиук В. Внесок “Просвіти” у формування культу Тараса Шевченка в Галичині. Перші кроки.(1868–1876).– Львів, 2014; Каднічанський Д. Тарас Шевченко: галицький вимір / Д. Каднічанський, М. Литвин, І. Орлевич., О. Серета., Ф. Стеблій. – Львів, 2014; Голик Р. Шевченкова творчість: читання та суспільно-ідеологічні уявлення в Галичині ХІХ–ХХ ст. // Український історичний журнал. – 2014. – № 3. – С. 100–115.

³⁵ Львівська книга Леона Батальї: *Battaglia G. Taras Szweczenko, życie i pisma jego.* – Lwów, 1865 і віленська Леонарда Совінського: *Sowiński L. Taras Szweczenko. Z dołączeniem przekładu “Hajdamaków”.* – Wilno, 1861. тощо.

³⁶ Барвінський О. Спомини з мого життя. – Нью-Йорк; Київ, 2004.– С.84.

³⁷ Огоновській О. Історія літератури рускої / О. Огоновській. – Львів, 1889. –Т. II. – вип 1. – С. 201.

³⁸ Поезії Тараса Шевченка. – Львів, 1867. – Т. 1–2.

³⁹ Шевченко Т. Кобзарь з додатком споминок про Шевченка. – Прага, 1876.

⁴⁰ Поезії Т. Гр. Шевченка, заборонені в Росії – Женева, 1891.

Прикладом сприймання Шевченкової творчості у народівському середовищі на початку 70-х рр. XIX ст. можна вважати студію Омеляна Партицького “Провідні ідеї в письмах Шевченка”⁴¹. Брошура Омеляна Партицького, фактично, накладала категорії народовства на твори Шевченка, і навпаки. З іншого боку, думки Партицького та його однодумців стали матрицею, максимально простою схемою для поколінь 80–90 р. і навіть перших десятиліть XX ст. Вона ж орієнтувала читачів на народівський канон Шевченкових творів – передовсім поетичних (“Невольник”, “Сон”, “Катерина”, “Наймичка”, “Кавказ”, “Суботів” тощо). В оновленому вигляді цю схему можна було побачити і у літературознавчо-фактографічних працях Омеляна Огоновського⁴², і навіть в роботах його молодших сучасників, разом із Іваном Франком.

Водночас така концепція мала свій візуальний і ритуальний відповідники – Шевченків культ в Галичині, який поступово змінювався.⁴³ Текстуальне наповнення і літературно-музичне “обрамлення” Шевченкового культу другої половини XIX ст. було досить неоднорідним⁴⁴. Однак Шевченківські святкування стали традицією, що охоплювала щораз ширші кола галицько-руської (української)

⁴¹ Автор формував метафоричний образ Тараса Шевченка – жєнца й хлїбороба, який “розсїває слова” серед простолїюду. Центром Шевченкової поезїї, галичанин бачив Україну як “найвищу святощ земну”, а самого поета – її “ангелом – хранителем”. Особливу увагу він придїляв Шевченковому царєборству (“Шевченко проти царїв-деспотїв”) та розвїнчуванню деморалїзованого чиновництва й панїв (“Шевченко проти панїв”), вважаючи боротьбу з тиранїєю навїть у найлагїднїших проявах провідною рисою українського народного характеру. Історичним ідеалом Шевченка Партицький вважав козацький мїт: “святу Гетьманщину з братерською волею і в жупанї”, а соціальним – дивовижне поєднання насильницької (колїївщина) та мирної (братання) моделї взаємовїдосин мїж панами / панством і селянами / хлопством”. Окрїм цих антиномїй (*Шевченко / царї і Шевченко / пани*) Партицький уводив ще двї: *Шевченко / перевертнї*, перекинчики – люди, якї цураються українства, та *Шевченко / церква* – домовина, під якою розумїв священничий стан. Остання опозиція була особливо двозначною: по-перше, як Шевченкових ворогїв галицький автор мусїв згадати ксьондзївунїятїв, а як поетових ідеалїв – вїдносно патріотичне народне священство козацького й гайдамацького часу. Натомїсть під Шевченковою “церквою-домовиною” О. Партицький мав на увазі денационалїзованих (очевидно, зросїйщених) українських священникїв, якї мислять догматами, й заважають розвитку моральности. Їй галицький дїяч протиставляв “народну” церкву, котра, за Шевченком, мала б жити “народними святощами”. Водночас галичанин проголошував надднїпрянського поета прихильником Яна Гуса і опосередковано виводив з цього ідею просвїти й непрямо проголошував Шевченка прихильником національної церкви й республїканського устрою. *Партицький О.* Провіднї ідеї в письмах Тараса Шевченка / Партицький О. – Львів, 1872. – С. 7, 25, 26 тощо.

⁴² Він зображав поета “крїпаком-невольником”, речником поневоленого народу, який став “апостолом правди і науки” й “заспївав нову пїсню свободи й волї”. *Огоновскїй О.* Історія лїтератури рускої / О. Огоновскїй. – Львѡвъ, 1889. – Т. II. – Вип. 2. – С. 441.

⁴³ Про його еволюцію культу Шевченка серед раннїх народівських громад у Галичинї див, зокрема: *Середа О.* Формування національної ідєнтичности: раннї народовцї у пїдавстрїйскїй схїднїй Галичинї (1860–1873). *Shaping of a National Identity: Early Ukrainophiles in Austrian Eastern Galicia (1860–1873)*. Автореферат ... доктора фїлософїї (Ph.D) зї спеціальности історія / О. Середа. – Будапешт, 2003. – С. 23–24.

⁴⁴ Нерїдко сюди входили елементи, далекї вїд культурного контексту Шевченкових творїв : читання вїршїв “буковинського Соловїя” Осипа Федьковича, ритуально-символїчне дїлення вїнка з Шевченкового портрета в ресторани на тлї музичних виступїв і споживання пива тощо. У 20-х рр. XX ст., коли культ Т. Шевченка набрав їнших форм, Кирило Студинський говорив про такї практики, як звичнї для другої половини XIX – початку XX ст. *Студинський К.* Два

інтелігенції і набирали форми шевченківських вечорниць з декламацією поетичних творів та виконанням – від нелегальних учнівських зібрань до багатолюдних концертів з широким репертуаром⁴⁵. При цьому зростала роль інтер'єру таких зібрань (відповідно декорованої сцени та портретів, і особливо скульптурних зображень письменника). Кожне з зображень мало власну символічну вагу: від портрета старшого поета у смушевій шапці, що відповідав образу Кобзаря й “батька Тараса”, до молодого Шевченка-художника й поетичного генія з періоду створення “Заповіту”.

Натомість життєпис письменника, на думку прихильників української ідеї в Галичині, мав виховувати читачів у дусі патріотизму та соціальної справедливості⁴⁶. Проте різні аспекти поетового життя обростали різними інтерпретаціями⁴⁷. Не без впливу наддніпрянських авторів читання Шевченкового “Кобзаря” та інших творів стало для галицької інтелігенції різновидом інтерпретування священних текстів (на зразок Нового Заповіту)⁴⁸ чи перлин світової літератури (на кшталт Гомерових “Іліади” та “Одіссеї”). В уяві галицьких (й буковинських) інтелігентів “Кобзар” був універсальною книгою, доступною усім, компендіумом ідей, актуальних для національної свідомості та світовідчуття людини XIX – першої половини XX ст.⁴⁹ Цю тезу підтверджувала дійсність⁵⁰. Особливо близькими постать й твори Шевченка були для вихідців з сіл, таких як, наприклад, для Івана Франка. У Шевченковій біографії він бачив аналог власного життя. Це відобразилося у Франковій “Присвяті”. Основні її антитези (протиставлення мужицького походження Шевченка і

Шевченкові концерти з 1869 р. Сучасні гльосси / К. Студинський // Стара Україна. – 1925 – Ч. 3–4. – С. 66–67, 68–69..

⁴⁵ *Лепкий Б.* Твори в двох томах / Лепкий Б. – Київ, 1991. – С.529, 530–531.

⁴⁶ Див., напр...: Тарас Шевченко. Його жите і літературна діяльність. Ювілейне видане в соті роковини уродин Поета. – Львів, 1914.

⁴⁷ Зокрема, опублікована у Львові на зламі XIX і XX ст. (у 1898–1901 рр.) фундаментальна біографія Тараса Шевченка авторства Олександра Кониського давала галицьким греко-католикам підстави вважати поета хрещеним в унійній традиції (*Кониський О.* Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – Львів, 1898–1901. – Т. 1–2; *Кониський О. Я.* Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. / Упоряд., підгот., тексти, передм., приміт., покажч. В. Л. Смілянська. – К.: “Дніпро”, 1991). До того ж, текст Кониського лише посилював містичний ореол довкола Шевченка і Тарасової гори як “святини національного воскресіння”, гробу народного апостола, який віддав своє життя Україні. (*Пор.: Кониський О.* Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя. – Львів, 1901. – Т. 2. – С. 393. *Лепкий Б.* Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Укр. накладня, 1918. – С. 98). Імпонувало галичанам також друге прізвище поета (Грушівський), яке пропонував Кониський, і яке теж було їм близьке. (*Пор.: Тарас Шевченко. Його жите і літературна діяльність, с.3.* Тут поет фігурував навіть як Грушівський-Шевченко, а не навпаки.)

⁴⁸ “Хто не читав “Кобзаря”? Се-ж евангеліє наше, книга нашого болю й радости й потіхи, гніву й докору.” Шевченко і його Україна: Збірка. – Jersey City, N.J., 1916. – С. 13

⁴⁹ Звідси – канон Шевченкових текстів у Галичині: від соціально-побутових “Катерина” й “Наймичка” до творів про “часи козацької слави” та Гетьманщину (“Тарасова ніч”, “Гамалія”, “До Основ’яненка”) й Коліївщину (“Гайдамки”), від романтичної “Причинної” до автобіографічно-містичного “Заповіту”)

⁵⁰ Наприклад, священник Филімон Тарнавський згадував, як у дитинстві (в 70-і рр. XIX ст.), читав для домашньої служби саме ті Шевченкові тексти, які популярні видання рекомендували як твори для простого народу. “Челядь і жінки, які походилися з куделями на приходство, любили слухати поеми “Наймичка” і “Катерина” та часто плакали при тому. Це був, так би мовити, рід першої читальні” *Тарнавський Ф.* Спогади. – Торонто, 1981. – С. 35.

його ролі як “володаря в царстві духа”, кріпацького статусу – і масштабного внеску в світову культуру тощо) згодом слугували галицьким інтелігентам ключем для розуміння Шевченкового життя й творчості⁵¹.

Поширенню Шеченкового культу сприяло й масове видання “Кобзарів” й “Малих Кобзарів” у різних формах і навіть різною графікою⁵². При цьому видавці творів Тараса Шевченка прагнули охопити цілу *руську / українську* спільноту, зокрема її полонізовану частину⁵³. Водночас на трактуванні Шевченкової творчості серед галицької інтелігенції позначилися політичні погляди різних її груп.⁵⁴ Неоднозначним було й ставлення до Шевченкової релігійності⁵⁵. Так чи інакше, постать Шевченка стала одним з центрів публічного дискурсу галицьких українців кінця XIX – початку XX ст.⁵⁶ Натомість галицькі москвофіли, які поступово виокремилися із загальноруського руху, розглядали постать і тексти Т. Шевченка дзеркально симетрично до того, як його бачили прихильники різних течій української національної ідеї. Лейтмотивом для них стали думки Івана Наумовича⁵⁷. У його тлумаченні захоплення Шевченком відволікало галицьку інтелігенцію від загальноруської ідеї та сприяло розвитку “україноманства”⁵⁸.

⁵¹ Франко І. Присвята // *Його ж.* Зібрання творів: У 50-ти томах / І. Франко. – К., 1983. – Т. 39. – С. 255.

⁵² Твори Тараса Шевченка (3-тє вид.). – Львів : 3 друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1912. – (Серія: Руска письменність. т. 2). 1912. – Т. 2. *Kobzar*. Wybór dejakych najkрасzczych poezyj Tarasa Szewczenka, najbilszoho ukrajinśkoho poeta dla tych, szcho znajut' lysze po polśky czytaty w soti rokowny urodyn poeta. Zładyw i wydaw Wołodumyг Ochrymowych. – Lwiv, 1914.

⁵³ Тут слід виділити скорочений варіант “Кобзаря”, який Володимир Охримович у 1914 р. опублікував латинкою до 100-річчя з дня народження Шевченка. При цьому укладач збірки презентував його водночас як соціального й національного поета: “Все жите болів він сердцем за бідний, занедбаний, рідний йому український народ і всіх бідолашних людей на світі. Див.: *Kobzar*. Wybór dejakych najkрасzczych poezyj Tarasa Szewczenka – S.VI.

⁵⁴ Так, галицькі радикали, до яких колись свого часу належав Охримович, разом з Іваном Франком та Михайлом Павличком, довгий час трактували Шевченкову творчість крізь призму праць Михайла Драгоманова, де поетова спадщина була потрактована у перспективі громадівського соціалізму. *Драгоманів М. П.* Шевченко, українофіли й соціалізм / з передм. І. Франка. 2-ге вид. – Львів, 1906. Видавці цієї праці скаржилися, що руська спільнота продовжувала дотримуватися звичних для себе поглядів на “батька Тараса”: “Що найбільше обмежено ся тим, що в святочних промовах на Шевченківських вечерниціх та комерсах, ігноруючи весь майстерний будинок драгоманівської аргументації” – скаржився потім Іван Франко. Галицькі соціалісти початку XX ст. також намагалися показати Т. Шевченка революціонером, який мириться з існуючою суспільною системою, і також опиралися на закордонні зразки (*Луначарський А.* Великий народний поет (Тарас Шевченко) / пер. з рукопису Микола Богун / А. Луначарський. – Львів, 1912 (Соціалістична Бібліотека)

⁵⁵ Представники “лівих” течій схильні були усувати її з поля зору або ж наголошували, що поет дотримувався неортодоксальних поглядів на релігійні проблеми. Консерватори, навпаки, звертали на неї особливу увагу, стверджуючи, як Василь Щурат, що Тарас Шевченко “зробив філософію Святого Письма своєю філософією” *Щурат В.* Святе Письмо в Шевченковій поезії / В. Щурат. – Львів, 1896. – 96 с.

⁵⁶ Невипадково львівське Наукове товариство імені Шевченка бачило однією з своїх культурних місій комплексне дослідження життя й творчості поета. Див., напр.: *Записки Наукового Товариства імені Шевченка* – Львів, 1917. – Т. 119–120.

⁵⁷ Наумовичеві тексти довгий час вважали хрестоматійними для галицьких русинів, аж доки їх не витіснили, власне, твори Т. Шевченка та прихильників української ідеї.

⁵⁸ *Собрание сочинений И. Г. Наумовича.* – Львовь, 1927. – Т. 3. – Кн. 1. – С. 98. На його думку, воно постійно ґрунтувалося на тих, хто опонував урядовій політиці та консервативним цінностям (від самого Шевченка до Драгоманова).

Ставлення галицьких поляків до Шевченкової творчості було ще двозначніше. З одного боку, окремі польські автори з симпатією змальовували силует українського поета та його значення для літератури. Проте частину Шевченкових поезій місцеві поляки вважали такими, що не лише мобілізують український рух в Галичині, а й спрямовують його в антипольське русло. Українці мушили це враховувати, щоб не викликати відриного конфлікту⁵⁹. Однак нерідко вони використовували цитати з текстів Т. Шевченка чи алюзії до його творів, щоб, навпаки, протиставити себе “ляхам”/полякам (зокрема, як “потомки гайдамаків”, героїзуючи Коліївщину тощо). Тож у свідомості галицьких українців перших десятиліть ХХ ст. Тарас Шевченко залишався “безсмертним Тарасом”: “добрим, незлобним, з душею повною любови й щирости”, а водночас “месником національної кривди”, “вічевим дзвоном”, співцем боротьби за визволення, “мучеником за Україну”, “її найбільший сином” тощо⁶⁰. На підставі біографії поета ставили вистави⁶¹, йому присвячували наукові дослідження⁶² та поетичні антології – і не лише у столиці Галичини, Львові, але й на провінції⁶³. Про особливий підхід до його постаті свідчили усі заходи щодо увіковічення пам’яті Тараса Шевченка, особливо напередодні столітнього ювілею в 1914 р., коли вже виник зворотний вплив уявлень про Шевченка серед забручанських та еміграційних українських середовищ на його образ у Наддніпрянщині.

Отож, після Шевченкової смерті на Наддніпрянській Україні і в Галичині ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. сформувався культ великого поета як Кобзаря та національного пророка і відповідний канон прочитання його творчості. Тут і там “Кобзар” вважали загальнонародною реліквією, навіть напівсакральним текстом, і намагалися у різній формі (Шевченківські вечори, видання творів, розповсюдження портретів, спорудження пам’ятників) увіковічнити образ Тараса Шевченка. Однак, попри засадничу подібність, шляхи еволюції та структурні елементи Шевченкового культу по обидва боки Збруча мали також й істотні відмінності. 1) Наддніпрянський культ Шевченка був генетично первинним, тоді як наддністрянський – похідним. 2) Обидві рецепції Шевченкової постаті сприяли розповсюдженню української ідеї, але в різних культурних та суспільно-політичних контекстах. 3) Так, в міру певної лібералізації царського режиму,

⁵⁹ Майбутній оперний співак Михайло Голинський згадував, як учнем на репетиції Шевченківського вечора у Львові виконав пісню “Ой Дніпре” на музику М. Лисенка з оригінальним текстом Т. Шевченка, однак під час виступу змушений був змінити слова на “коректніші” супроти польської і єврейської громад. “Коли я в пісні “Ой Дніпре” заспівав, як у Шевченка, “ні жида, ні ляха”, – директор підбиг до мене блідий... і сказав: “Хлопе! Хлопе! Ти не смієш співати “ні жида, ні ляха”, співай – “ні турка, ні пана”, бо як довідається інспектор, то закриє гімназію, а тебе вижене геть”. Я сказав, що не можна Шевченкових слів змінювати, але це не допомогло. І я мусів співати: “ні турка, ні пана”. *Голинський М.* Спогади. – К., 1993. – С. 35.

⁶⁰ Шевченко і його Україна... С. 20–22.

⁶¹ *Трембицькій І.* Тарась Шевченко. Картина изъ життя поета в 1 дійствію / *І. Трембицькій.* – Коломыя, 1903.

⁶² Див. напр.: *Грицай О.* Шевченкова балада // Звіт ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1913/14. – Львів, 1914. – С.3–28.

⁶³ Наприклад, Володимир Супранівський у 1910 р. зібрав в один том присвячені Шевченкові вірші від Олександра Афанасьєва-Чужбинського до анонімної солдатської пісні про Тараса тощо. *Супранівський В.* На вічну пам’ять Тарасови Шевченкови. Поетична антологія. – Львів; Золочів, 1910.

творчість Тараса Шевченка в Російській імперії була відповідно відкоригована та вписана в парадигму малоросійської культурно-просвітницької концепції. Поруч з тим, розвивався також напівофіційний культ Шевченкової творчості як втілення єдності всіх українських земель, однак, через зрозумілі причини, він був цензурований та прихований всередині малоросійської парадигми; 4) Культ Шевченка в Галичині, натомість, розвивався серед тих форм української ідеї, які, з одного боку, відокремлювали Галицьку, Угорську та Буковинську Русь на національній мапі Австро-Угорської імперії, а з іншого – формували уявлення про невоз'єднану Україну в межах Росії та Австрії. Творчість Шевченка стала не тільки чинником самоідентифікації українсько-руського соціуму, а (особливо на зламі XIX і XX ст.) засобом для реалізації соборницьких проєктів. При цьому козацькі антипольські й “антилатинницькі” мотиви в умовах Галичини мали власне *значення / смисл* на тлі українсько-польської політичної конкуренції. Тут Шевченко також став символом просвіти та науки. Дуже важливими, особливо перед Першою світовою війною, для суспільно-політичної свідомості галицьких українців стали Шевченкові мотиви, спрямовані проти Російської імперії. Постаць Тараса Шевченка та його спадщина фігурували навіть серед безпосередніх приводів до походу на Росію⁶⁴. 5) Фактично, чи не єдиною близькою до російської проурядової візії Тараса Шевченка була рецепція москвофілів, які визнавали його творчість частиною “общерусской” літературної спадщини, хоч і мали до неї претензії за її локальний характер, підтримку “малоросійської” мови й ідентичності.

Зближення наддніпрянської та галицької візії стало особливо помітним у контексті національної революції та громадянської війни 1917–1921 р. На цей час припала поява кількох видань його творів та біографій у краї й на еміграції⁶⁵. У такому контексті Шевченко поставав “вождем народу”, “важкі прикази” якого (здобути волю та пережити духовне воскресіння) українцям усе ще належало викона-

⁶⁴ “Кат лютий не дозволяє закордонним нашим братам навіть проці на найбільшу нашу Святість, на Кобзареву могилу (...) Ми бачимо відси сю могилу! (...) І перший наш заповіт – се визволити нашу святу могилу з під катівського караула! (...) Може недалеко вже хвиля, коли зможемо поточити багнети крісів наших до каменя на Тарасовій могилі!” – закликав Кирило Трильовський на Шевченківському святі у 1914 р., буквально напередодні. (Вставайте, кайдани порвіте! На спомин краевого Шевченкового свята у Львові 28. VI. 1914. – [Львів], [1914]. – С. 5. Пор.: Гей, там на горі “Січ” іде! Пропам’ятна книга “Січей”. – Edmonton, 1965. – С. 51). Див також.: *Середя О.* Масові урочистості і публічний простір / *О.Середя* // *Історія Львова. У трьох томах.* – Львів, 2007. – Т. 2. – С. 315–316. “Розсипається спорохнявіла російська тюрма народів, а під похилені сільські стріхи приходить світло правди і науки і наш безсмертний Тарас вернеться у своїх встрах назад між свій безмежно люблений люд.” – переконував у 1915 р. Ярослав Весоловський. (Шевченко і його Україна..., С. 35.)

⁶⁵ Див, напр.: *Шевченко Т.* Твори. – Київ; Ляйпціг; Коломия; Winnipeg [1918]. Т. 1; *Шевченко Т.* Музика / Пер. М. Міхновський. – Київ; Ляйпціг; Львів [1918] (серія “Загальна бібліотека”); *Шевченко Т.* Гайдамаки. Київ; Ляйпціг; Коломия [1919]; *Лепкий Б.* Шевченко про мистецтво / Б. Лепкий. – Зальцвельд, 1920; *Шевченко Т.* Історичні поеми. Пояснив Дмитро Николишин. 2 доп. виданне. / Шевченко Т. – Коломия, 1921; *Достойно есть.* Збірка в Шевченкові роковини. – Вецляр, 1920; *Шевченко Т.* Думки / Т. Г. Шевченко. – Берлін, 1922. *Шевченко Т.* Кобзар. Повний, ілюстрований збірник віршованих творів поета з життєписом та передмовою Богдана Лепкого / Т. Шевченко. – Берлін, 1922. *Шевченко Т. Г.* Малий Кобзар / Тарас Шевченко. – Кременець, 1922 тощо.

ти⁶⁶. У ньому стали бачити *співця (національної) революції / виразника громадської справи*; не просто народного генія-самоука, але й ерудовану, начитану людину⁶⁷. Водночас тоді ж намагалися розповсюджувати й нові загальноукраїнські народні видання Шевченкових творів⁶⁸.

Міжвоєнний період: Шевченко в УСРР–УРСР. Поразка УНР та утвердження радянської України знову змінили ситуацію. Тепер провідним, офіційним став образ Шевченка – борця за права закріпаченого люду⁶⁹. Впродовж 20–30-тих років ХХ ст. комуністична влада, з одного боку, лише підсилила культ Шевченка, упорядковувала його могилу, сприяла паломництву до неї, розгорнула будівництво пам'ятників⁷⁰, видаючи мемуари про нього, його тексти та їх інтерпретації. Існування харківського Інституту Шевченка, який підтримував подібні ініціативи, формувало образ радянської України як центру студій над поетовою творчістю.

Так пропагували образ Шевченка – “революціонера-демократа”, “борця з “царизмом”, “буржуазією”, “націонал-фашизмом” й “соціальною несправедливістю”. У цьому ж руслі інтепретували також його окремі твори (“Варнак”, “Гайдамаки”, “Марія”, “Ян Гус”, “Тарасова ніч” тощо). З іншого боку, принаймні в добу “Червоного Ренесансу” в радянській Україні панував відносний плюралізм інтерпретацій Шевченка. Навіть більше – захоплені революційною риторикою літературознавці стали піддавати Тараса Шевченка явній та прихованій критиці. Радянські критики наголошували, що шлях поета від романтизму до “революційного

⁶⁶ Достойно есть. Збірка в Шевченкові роковини... – С. 13.

⁶⁷ *Дорошенко В. В.* Шевченко і його думки про громадські справи / В. Дорошенко. – Львів, 1921. – (Знання. Бібліотека популярно-наукових викладів / під ред. О. Терлецького). *Дорошенко В.* Шевченкова освіта : (з приводу одної легенди) / В. Дорошенко. – Львів 1924. – (Літературно-наукова бібліотека). Водночас серед юних галичан розповсюджували східноукраїнський образ “дядька Тараса”: *Полянський В. П.* Дядько Тарас. Діточий сценічний образець з життя Шевченка на одну дію / В. П. Полянський. – Львів, 1921.

⁶⁸ Один з упорядників “народного “Кобзаря” в цей період (приуроченого до 60-річчя Шевченкової смерті) – відомий літературознавець та лінгвіст Василь Сімович – зауважував, що насправді твори Тараса Шевченка є зовсім не простими та загально доступними для розуміння, а вимагають багатьох пояснень для звичайного читача: “У нас (...) держиться погляд, що Шевченко поет народній, то й його зрозуміє всяк, хто тільки візьме його в руки – отже це непорозуміння й неправда. (...) як то ловить вухами слова й кліпає очима наш селянин, слухаючи поем Шевченка та не розбіраючсь гаразд у сказаному” (*Шевченко Т.* Кобзарь. Повне народне видання. З поясненнями і прим. Василя Сімовича. / Т. Шевченко / – Катеринослав; Кам’янець; Ляйпціг, 1921. – С. IV, V,.) Водночас це видання пропагували як “соборне”, спільне для усіх українських територій, “щоб усі люде з нашої широкої землі рівно знали Шевченка, щоб не було ані найменшої закутини в нашій Україні, де б його не розуміли” (Там само, с. VIII).

⁶⁹ *Білоусов, І.* Тарас Григорович Шевченко: пер. з рос. / І. Білоусов. – Київ, [1920?]. (у серії “Кому пролетарі ставлять пам’ятники”). *Багалій Д. Т. Г.* Шевченко – поет пригноблених мас / Д. Багалій. – Харків, 1931.

⁷⁰ *Мартос П. І.* Епізоди з життя Шевченкового; вступ. ст. та прим. Ф. Самоненка / П. І. Мартос. – Харків., 1931. – (Серія мемуарів про Шевченка / під заг. ред. Мих. Новицького). *Варавва Ол.* Прочани на могилі Т. Г. Шевченка: (матеріяли з кн. відвідувачів могили за 1917–1921 рр.) / Ол. Варавва. – 2-ге вид. – Харків; Ін-т Т. Шевченка 1930; *Савченко Ю.* Дещо з історії могили Шевченка / Юрій Савченко. – Харків: Ін-т Тараса Шевченка 1929. *Хвиля А.* Пам’ятник Т. Г. Шевченкові: іст. нарис про буд-во пам’ятника Т. Г. Шевченкові / Андрій Хвиля. – Київ, [1934?] тощо.

світогляду” був доволі складним і звивистим⁷¹. Одним із зачинателів цієї тенденції став Андрій Річицький, який зображав культ Шевченка як “поклоніння мощам”, молитвам до ікони Кобзаря, що в атмосфері атеїстичної пропаганди виглядало присудом⁷². Тому, замість напіврелігійного культу Шевченка, Річицький настоював на критичному шевченкознавстві. Для Володимира Коряка “ранній Шевченко” виявлявся епігоном поміщицької літератури⁷³.

Автор дещо пізнішого київського підручника з історії української літератури Олександр Дорошкевич відразу стверджував, що Шевченкова творчість – вираз революційних настроїв закріпаченого селянства, просякнутий ненавистю до московського царату, скріплений “інтернаціональною основою”, хоч з елементами “євангельського демократизму”⁷⁴. У Агапія Шамрая, натомість, Шевченко як письменник ставав представником “геніального реалізму” і того ж таки “революційного націоналізму”, відображених у “громадській ліриці”. Водночас генезу цих змін Шамрай бачив саме в світоглядній еволюції поета⁷⁵. Загалом українські марксистки 20 – першої половини 30 рр. ХХ ст. уявляли собі Шевченка людиною протиріч, а його творчість – синтезом різних ідеологій, які взаємно накладаються й нівелюються, поки, врешті, одна стає домінантною.

Тому найбільш радикальні адепти “Червоного Ренесансу” на радянській Україні намагалися не прославляти, а навпаки, критикувати Т. Шевченка з

⁷¹ На думку українських марксистів, Шевченко – “представник ідеологічно індиферентного селянства” – потім намагався “злитися з пануючим класом”, несподівано зближився з кирило-методіївським панславізмом, але подолав його вплив на користь революційного націоналізму та ідеї соціальної революції.

⁷² *Річицький А.* Тарас Шевченко в світлі епохи / А. Річицький. – Харків; Берлін; Нью-Йорк, 1923. – С. 8. Водночас навіть у його тексті бачимо згадки про поета-проповідника, який з позицій *кріпака/ мужика* пророкує панам загибель.

⁷³ На думку Коряка, він пробував асимілюватися серед знаті, щоб стати там “рівним серед рівних”. Однак навіть найближчі товариші з-поза його суспільного кола не змогли переступити “класової межі, що відокремлювала їх від колишнього кріпака. Проте, як “свіжа й первісна людина” Шевченко не прийняв романтизму та естетизму, а залишався в колі “селянських” образів і селянського світовідчуття – підсумовував критик. Водночас, навіть визнаючи Шевченкову революційність чи демократизм, В. Коряк прагнув відмежуватися від буржуазного культу Шевченка й закликав, слідом за А. Луначарським, розглядати українського поета аналогом Томаса Мюнцера, який нібито наблизився до ідеології “революційного матеріалізму”. *Коряк В.* Нарис історії української літератури. 2-ге змінене вид. / В. Коряк. – Харків, 1927. – С. 395–413. Див. також: *Коряк В.* Життя Тараса Шевченка. 2-ге вид. / В. Коряк. – Харків, 1930.

⁷⁴ Загалом автор марксистського підручника акцентував на емоційній та ідейній лабільності Тараса Шевченка, подаючи його творчість як певну лінію: від періоду романтичних настроїв до революційно-соціалістичного світогляду, його руйнування під впливом заслання, і нового відродження в боротьбі за політичну революцію. Проте врешті-решт Шевченко в Дорошкевича – під впливом читання Фур’є виявлявся “цілком освіченою, культурною людиною з постійними... духовними інтересами”, “речником весвітнього соціального визволення”. *Дорошкевич О.* Підручник історії української літератури. Вид. 4 / Дорошкевич О. – Київ, 1929. – С. 102–116.

⁷⁵ У його лексиконі, Шевченко спочатку виривається з нетрів людського животіння, розправляє чарівні крила свого генія, однак згодом потрапляє (майже як у Коряка) в середовище буржуазно-ліберальної інтелігенції, проте згодом звільняється від впливу цього оточення, а з заслання повертається взагалі “викристалізованим революціонером, з шаленою ненавистю до експлуататорів” й переконаністю у тому, що суспільний лад буде змінено. *Шамрай А.* Українська література: Стислий огляд / А. Шамрай. – Харків, 1928. – С. 78–84.

позицій марксизму. З іншого боку, на кінець 1930-х рр. в радянській Україні сформувався відносно збалансований образ Тараса Шевченка як народного поета, хоч і в “соціально-революційному” ідейному обрамленні⁷⁶. Осторононь від цього напрямку стояла “Історія української літератури” Сергія Єфремова, нарис історії української літератури неокласика Миколи Зерова та погляди їхніх прихильників. Вони дотримувалися класичної народовської схеми трактування творчості Т. Шевченка як національного генія⁷⁷. При цьому Єфремов, який не сприймав більшовицької революції, оцінював Тараса Шевченка як “першого й найдужчого представника нового напрямку – свідомого демократизму й політичного радикалізму”⁷⁸. Такий образ Шевченка був близький галичанам, які підтримували подібне бачення поетової творчості у себе вдома. Невипадково “Історія українського письменства” С. Єфремова з розділом про Шевченка вийшла 1924 р. у Вецлярі⁷⁹, де активну видавничу діяльність серед українських військовополонених провадив Богдан Лепкий⁸⁰.

Міжвоєнна Галичина. Водночас остаточна поразка визвольних змагань знову також змінила настрої галицьких читачів. Творчість Тараса Шевченка в їхній рецепції набрала іншого виміру. У ній бачили відображення непростой політичної дійсності та джерело спротиву новій владі, запоруку збереження української ідентичності⁸¹. Зрештою, для тогочасної політичної еміграції та підпілля Шевченкові твори були поштовхом до опору польській владі, виправданням актів саботажу й індивідуального терору. Водночас польська влада відносно толерантно ставилася до прославлення українського національного поета, хоч й не підтримувала його культу⁸². Проте трактування Шевченкової творчості в душі української національної революції, звісно, викликало негативну реакцію польських державних чинників.

⁷⁶ Про Шевченка: літ.-критич. зб. / упоряд. С. Шаховський. – Одеса, 1939.

⁷⁷ Квінтесенцією погляду С. Єфремова на розвиток Шевченківської творчості можна вважати характерне використання класичної для цього напрямку метафорики: “На Україні заспівав соловейко, про якого пророкував Гребінка, тільки що у того соловейка такий був широкий діапазон голосу й така сила геніального розмаху, що перші ж його пісні звернули на себе загальну увагу на Україні”. *Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – Київ, 1995. – С. 360.*

⁷⁸ Це не врятувало його концепцію від гострої атаки тогочасних радянських критиків, які вбачали у такому підході “приспосовання Шевченка до потреб української буржуазної націонал-демократії” (Див.: *Річицький А. Тарас Шевченко в світлі епохи... – С. 14.*)

⁷⁹ *Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – Вецляр, 1921.*

⁸⁰ На відміну від С. Єфремова, українська радянська критика 20-х рр. XX ст. розглядала Богдана Лепкого та його прихильників як тих, хто притягає Шевченка за чуба до ідеології петлюрівської буржуазно-контрреволюційної державности (*Річицький А. Тарас Шевченко в світлі епохи... – С. 12*)

⁸¹ “І нині українська земля знову повна таких жажливих картин, як бачимо в Шевченкових “Гайдамаках”, нині знов читаємо його “Неофіти”, “Кавказ”, і “Сон” і “Великий льох”, як актуальні поеми, в яких змінилося вбрання та не змінилися люде, не змінилася їх звіроподібна вдача... Шевченко, це якраз тая сила, що нас об’єднює з собою... Нехай же його твори очищують нас,... кріплять, щоб ми не поникли, як “стоптана трава” – стверджували галицькі українці в 1921 р. Див.: *Б. Л. В 60-ті роковини смерті Тараса Шевченка // В 60-ті роковини смерті Тараса Шевченка. Зібрав і видав др. Зенон Кузеля. – Берлін, 1921. – С. 5, 7.*

⁸² У державних школах та гімназіях з українською мовою навчання проходили щорічні Шевченківські *свята/ “фестини”*, до яких українські часописи публікували спеціальні добірки матеріалів; в західноукраїнських містах існували (щоправда, не центральні) вулиці, названі на честь поета тощо. Українські інтелігенти намагалися ширше ознайомити з творчістю Шевченка

З іншого боку, серед представників легальних ідеологічних та естетичних напрямків у Галичині існували істотні розходження у трактуванні Шевченкової творчості. Так, прихильники Дмитра Донцова, зосереджені навколо зреформованого “Літературно-наукового Вістника” / “Вісника”, розуміли творчість Тараса Шевченка як втілення сили, “залізної волі”, аскетичного лицарського духу, а його самого – як незламного борця за національну свободу. При цьому Шевченка протиставляли “м’яким” виразникам ліберальних поглядів⁸³.

Натомість ті, кого “вісниківці” вважали лібералами, також неоднаково дивилися на Шевченкову творчість. Частина з них підтримувала й розвивала його традиційний культ як національного пророка; частина намагалася його дещо осучаснити⁸⁴. Ще частина, як літературний критик Михайло Рудницький, підтримувала пошанування Шевченка як “виняткової постагі”, “поета європейської величини”, однак прагнула спровокувати читачів до реінтерпретації його текстів⁸⁵. Прихильники греко-католицьких кіл, з одного боку, розглядали Т. Шевченка як віруючу людину, а з іншого (як станиславівський єпископ Григорій Хомишин) – наголошували, що культ, в якому поет виступав як секуляризований святий, є небажаним. Зі свого боку, адепти “лівих ідей” під впливом книжок з радянської України прагнули подати Тараса Шевченка передусім як борця за соціальне визволення трудового народу. Національно-спрямований та аполітичний підхід до його творчості вони відкидали як “ідеологічно хибний”⁸⁶. Їхні ідейні супротивники, навпаки, страшили спрimitизованим комуністичною пропагандою “Шевченком з УРСР”, образ якого галицькі українці знали лише

також і місцевих поляків. Проте трактування Шевченкової творчості в дусі української національної революції викликало негативну реакцію польських державних чинників.

⁸³ Зрештою, серед частини галицької молоді розповсюджувалося уявлення про Шевченка як одного з національних вождів, яке поширювали еміграційні кола. Пор.: Крушинський Ф. Тарас Шевченко – Незримий Вождь України / Ф. Крушинський – Париж, 1934.

⁸⁴ Див., наприклад, вірш Богдана-Ігоря Антонича, який тут використовував традиційні формули: “Ми вирости на спащині Твоїй, як в сьайві сонця листя (...) / у куряві воєн, у мряці буднів час Тебе не зрушив, / Твоє наймення, мов молитву, кладемо на стяг (...), мов тавро пронесемо в життя / печать Твоїх палючих слів”. Антонич Б.-І. Поезії / Б.-І. Антонич. – Київ, 1989. – С. 337.

⁸⁵ Так, Рудницький переконував сучасників, що Шевченків національний культ має мати межу. Він констатував, що творчість поета українські критики “розбили на цитати й гасла”, а його постать зробили поєднанням протилежностей (націоналіст і соціаліст, атеїст і віруючий, “гетьманець і комуніст” тощо). Зрештою, літературознавець наголошував, що частина рання Шевченкових творів – продукт наслідування романтичних зразків. Тому він закликав відмовитися від стереотипних формул у їх трактуванні. “Шевченко не є геніяльніший від Данте й Шекспіра, котрі таки не були тими, чим хочать мати Шевченка всі наші літературні критики: великим поетом, великим суспільним ідеологом і глибоким філософом”. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. / М. Рудницький. – Львів, 1936. – С. 54.

⁸⁶ Так, поет Олександр Гаврилюк наголошував, що Т. Шевченко – наскрізь революційний поет – антирелігійно налаштований союзник селян-кріпаків. Гаврилюк пропонував влаштувати прокомуністичні свята до 75-тих роковин Шевченкової смерті, вибираючи з творів поета лише ідеї, близькі комуністам та атеїстам (“суспільно-політичне обличчя”): “Кавказ” (“поема... проти імперіалістичного грабежу”), “Гайдамаки” (“народна помста”), “Світе ясне, світе тихий” (негативне ставлення до “попів”) тощо. (Гаврилюк О. Пани і паничі над “Кобзарем” / О. Гаврилюк. – Львів, 1961. – С. 73). Так склався своєрідний “пролетарський Кобзар” – і таким західноукраїнський комуніст вважав “Кобзар”, виданий Держлітвидавком Радянської України (Там само. – С. 74.)

фрагментарно, зокрема через відповідно скореговані кінострічки⁸⁷. Натомість вчені-шевченкознавці на галицьких землях мали окремий погляд на творчість Тараса Шевченка⁸⁸. Академічне галицьке чи галицько-буковинське (а також галицько-закарпатське шевченкознавство) було пов'язане з шевченкознавством східноукраїнської еміграції (зокрема з досягненнями таких вчених, як Дмитро Дорошенко чи Павло Зайцев, які активно пропагували його ім'я у тогочасній Європі⁸⁹). В європейському контексті західноукраїнські дослідники охоче розвивали ідею геніяльності Шевченка, ставлячи його в один ряд з іншими світовими класиками⁹⁰. Проте основу їхнього підходу складало, усе ж, сприймання Т. Шевченка як передвісника ідеї української незалежності та перенесення його образів на модерну національну ідею⁹¹. Для широкого загалу галицького суспільства міжвоєнного часу актуальними були звичні форми й репертуар традиційних Шевченкових днів⁹².

⁸⁷ Тут "Тарас Шевченко – настоящий пролетар, мало що не марксівський агітатор. Щохвилини погрожує кулаком, а на свяченню пасок, як вірний 100% комуніст, не скидає шапки. (Ви цієї картини вже не бачили. Заступники Вуфку в Галичині, нехотячи вразити ваших естетичних почувань, "витягли" це місце). При прощанні з кн. Репніною, що так гарно відносилася до нього, плює з досади і відгрожується кулаком (...). Тенденція – фальш на кожному кроці" – обурювався Ярослав Бохенський, інформуючи краян (*Бохенський Я.* Срібні тіни. (Про фільмове мистецтво) / Я. Бохенський. – Львів: "Добра книжка", [1929]. – С. 31.)

⁸⁸ Див. напр.: *Стара Україна. Часопис історії і культури.* – Львів, 1925. – Ч. 3–4. Більшість дослідницьких статей у галузі шевченкознавства була витримана в характерному для галицької науки першої половини XIX ст. фактографічно-нейтральному ключі. Наприклад, на ламах тієї ж "Старої України" лише Степан Чарнецький, аналізуючи театральну складову Шевченкової творчості, у дусі середини 20-х рр. XX ст. зауважував, що поетова драматургія чекає "фільмового сценарія". Там само. – С. 70.

⁸⁹ *Zajcew P.* Szewczenko i Polacy / *Paweł Zajcew.* – Warszawa, 1934; *Doroszenko D.* Taras Scevcenco poeta nazionale d / *D. Doroszenko; con pref. di E. Insabato.* – Praga : Ed. Eugenio Vyrovyj, 1939; *Doroszenko D.* Chevchenko le poète national de L'Ukraine ; avec pref. du comte A. Chiappe / *D. Doroschenko.* – Prague : E. Wygowyj, 1931. (Пор. не надто численні тоді іноземні публікації про Шевченка в тій же Чехословаччині: *Zemek O.* Taras Ševčenko / *Oldřich Zemek.* – Brno : Ukr. gromada, 1933). *Doroszenko D.* Schewtschenko. Der grosse ukrainische Nationaldichter / prof. *D. Doroschenko.* – Berlin : E. Wygowyj [193?].

⁹⁰ *Терпило П., Гете і Шевченко.* / П. Терпило, П. Терпило. – Ужгород, 1922. (Вчені особливо акцентували на новизні своїх інтерпретацій). У середині 20-х років, значною мірою, йшлося про підсумок перших двох десятиліть XX ст. (Стара Україна. Часопис історії і культури. – Львів, 1925. – Ч. 3–4) Натомість у середині 30-их рр. XX ст. в Галичині велися вже й нові дискусії довкола мелодики Шевченкової поезії, її співності (розвиток ідеї Станіслава Людкевича з початку 1900) та естетики (Платон Лушпинський), змінності чи незмінності світогляду поета, способу прочитання його художніх текстів (Василь Сімович), історичних і політичних поглядів (Дмитро Николишин, Омелян Цісик) тощо. Див.: *Смаль-Стоцький С. Т.* Шевченко. Інтерпретації. – Варшава, 1934. – С. 5–11.

⁹¹ Див.: *Смаль-Стоцький С.* Тарас Шевченко співець самостійної України / *С. Смаль-Стоцький.* – [Прага], 1930. *Його ж.* Останній рік Шевченкової поетичної творчості. – Прага, 1937 тощо.

⁹² Так, львів'янин Роман Волчук згадував типову програму гімназійного свята до 125-ліття народження поета весною 1939 р.: декламування Шевченкових віршів, виступи хору, дума "Невольник" у виконанні акторки Рути Темницької та галицького бандуриста Юрія Сінгалевича тощо. Волчук наводив також текст власної промови, яку виголошував на цьому святі. Вона теж була досить характерною та існувала у двох варіантах. Первісний, скерований "проти кривдників України" та на пошуки "Вашингтона з новим і праведним законом", був національно-спрямованим, "політичним і бойовим". Він мав актуально прозвучати у

Отже, міжвоєнний період приніс ідейну диференціацію поглядів на Шевченкову творчість по різні боки Збруча. В радянській Україні утверджувався образ Шевченка як непримиренного революціонера, селянина, що виступав проти панів і за інтернаціональне зближення трудящих. На кінець 1930-х рр. ці погляди стали основою комуністичного культу Кобзаря, якому в УСРР/ УРСР також закликали поклонятися. Натомість в Західній Україні існувало кілька різних Шевченкових парадигм. Одна з них продовжувала традиційний, генетично народовський культ “*Великого Тараса*” / “*батька Тараса*” як виразника народного духа, національного пророка тощо. Друга, що виникла під впливом донцовської доктрини інтегрального націоналізму, творила образ Шевченка як провідника, вождя, а його твори – як вираз психологічно сильної, войовничої української натури, що протистоїть слабкій, конформістській, занепадницькій літературній традиції. “Ліберальна” концепція рецепції Шевченкової творчості закликала сприймати її в контексті західноєвропейського естетизму, що дисонував з уявленням про геніяльну універсальність Шевченкової творчості. Проте такий погляд не був надто популярний: його сприймали як вираз дрібного критиканства та іконоборства. На маргінесі суспільної думки опинився також “лівий” образ Шевченка як захисника експлуатованих, взятий з радянської України.

Але у 1939 р., коли колишня Східна Галичина була приєднана до радянської України та СРСР, актуалізувалося те бачення Шевченка, яке перед тим поширювали власне галицькі комуністи. Про це свідчили “Вибрані твори” поета з передмовою та коментарями академіка Олександра Білецького⁹³. Ці форми Шевченкового культу викликали в місцевих жителів двоїсту реакцію – позитивну (як знак українізації) й негативну як вияв радянської партійної ідеології.

Німецько-радянська війна 1941 р. й нацистська окупація принесли з собою часткову реставрацію передвоєнної рецепції Шевченка в Галичині. Саме в такому дусі, з актуальними для цього періоду ідеями “слова і чину” та “бунту рас” вшановували Шевченка як національного *героя / святого / пророка / апостола*⁹⁴. Натомість у радянських воєнних виданнях постать Шевченка використовували для контрапропаганди, зображаючи поета союзником Червоної армії та супротивником нацистів і “націоналістів”⁹⁵. Своєю чергою, УПА, яка боролася проти радянських збройних сил, теж закликала воювати під Шевченковими лозунгами, але проти комунізму, за незалежну Україну.

Післявоєнна УРСР. Офіційна версія трактування творчості й постаті Т. Шевченка в післявоєнній Україні не була повністю цілісною та поступово

контексті трагедії Карпатської України. Однак директор гімназії ґрунтовно відкоригував виступ, перетворивши творчість Шевченка якраз на протест проти кріпаччини й соціальної несправедливості. *Волчук Р.* Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня / *Р. Волчук.* – Київ, 2002. – С. 65–66.

⁹³ *Шевченко Т. Г.* Вибрані твори / Упорядкування, вступна стаття і коментарі акад. О. І. Білецького / *Т. Шевченко.* – Львів, 1939.

⁹⁴ Поклін Тарасу Шевченку (Матеріали до влаштування свят на пошану Т. Шевченка: декламації, інсценізації, реферати) – Краків; Львів, 1941.

⁹⁵ “Сьогодні найкращі сини народу – воїни Червоної Армії з пісню Кобзаря йдуть проти німецьких орд визволяти Україну. І на недалекому вже святі перемоги привітає нас віковічна муза Шевченкова” – стверджував у 1943 р. Дмитро Косарик. *Косарик Д.* Войовниче життя Тараса Шевченка / *Д. Косарик.* – [Уфа], 1943. – С. 61.

еволюціонувала. Тут можна було виокремити кілька тенденцій. Перша в модифікованій формі продовжувала традиції радянської України 30-х рр. ХХ ст., акцентуючи, передовсім, на “класовій” та “революційній” природі Шевченкового життя й творчості. У такому зрізі Тарас Шевченко виступав “виразником інтересів трудового народу” (вужче – “закріпаченого селянства”), революціонером-демократом, який ненавидів панів (“Варнак”), закликав до повалення царату, зміни соціального ладу тощо⁹⁶. Крім того, особливо актуальним для радянської пропаганди на Західній Україні в перше повоєнне десятиліття було протиставлення постаті Великого Кобзаря антирадянському підпільному рухові та греко-католицькій церкві⁹⁷.

Поруч з радянським дискурсом серед західноукраїнської інтелігенції 50–80 рр. ХХ ст. розповсюджувалися елементи *передвоєнного/національно-патріотичного* бачення творчості Тараса Шевченка. З одного боку, їх добачали в неофіційних інтерпретаціях Шевченкових творів (таких як “Великий Лях”, “Розрита могила”, загалом текстів, пов’язаних з козацькою тематикою тощо), підставою яких були напівлегально чи нелегально розповсюджені коментарі до них з передвоєнних галицьких видань. Такі сюжети спочатку використовували в підпільних друках кінця 40 – поч. 50 рр. ХХ ст. Потім – у дещо зміненій версії, – вони були популярними серед дисидентів та загалом інтелігенції 60–70-х рр. ХХ ст. Неофіційну інтерпретацію Шевченкової творчості простежували як у творах старшого покоління галицьких інтелектуалів (наприклад, у музичній кантаті “Заповіт”, кантаті-симфонії “Кавказ” Станіслава Людкевича), так і серед молодших митців (ілюстрації до Шевченкових творів Софії Караффи-Корбут). Так, “Кобзар” з ілюстраціями С. Караффи-Корбут вважали, певною мірою, інтерпретацією Шевченкової історіософії крізь призму “козацької доби” і Коліївщини⁹⁸. В контексті тогочасних дебатів довкола історії Запорізької Січі (зокрема праць В. Голобуцького, О. Апанович) такий підхід видавався галичанам різновидом вираження національно-патріотичної позиції⁹⁹. Окремі мистці намагалися поєднати офіційне тлумачення Шевченкових творів з неофіційним. Показовим прикладом тут слугувала збірка “Гра-

⁹⁶ Гуржій І. О. Т. Г. Шевченко – революціонер-демократ / І. О. Гуржій, В. Г. Сарбей. – Київ, 1961.

⁹⁷ У першому випадку постать і цитати Тараса Шевченка фігурували на листівках і в текстах, що “викривали злочинну діяльність німецько-фашистських загарбників та їхніх прихвостнів – українських буржуазних націоналістів”. В другому використовувалися ті мотиви Шевченкової творчості, які розцінювали як антирелігійні, й ті, які вважали антиунійними чи антикатолицькими (“Ян Гус”).

⁹⁸ Шевченко Т. Кобзар. Ілюстрації Софії Караффи-Корбут / Шевченко Т. – Київ, 1967. Невипадково на суперобкладинці цього видання була вміщена ілюстрація до твору Іван Підкова. Цю лінію підсилювали й зображення Максима Залізняка, Гамалії та гравюри зі знаковими цитатами: “Чи спиш, чи чуєш, брате Луже, Хортице, сестро?”, “Нас тут триста, як скло, товариства лягло!” тощо.

⁹⁹ Горинь Б. Любов і творчість Софії Караффи-Корбут. / Б. Горинь. – Львів, 2013. – Кн. 1. – С. 375–380. До того ж, існували й неопубліковані ліногравюри С. Караффи-Корбут, на котрих фігурували не бажані, з погляду радянської ідеології, постаті, такі як Іван Мазепа. Однак такі зображення були нелегальними і про них знало дуже обмежене коло осіб (Там само. – С. 229).

нослов” (1968) вихідця з Галичини Дмитра Павличка¹⁰⁰. Водночас арешти 1972–73 р. на певний час майже повністю нейтралізували дисидентський рух серед західноукраїнської інтелігенції, це означало також відмову від неканонічного трактування образу Т. Шевченка та його творів.

Проте культ Шевченка, що розвивався в умовах певної ідеологічної “відлиги” 60-х рр., не зник і в час політичного застою 70–80-х рр. ХХ ст. Цьому сприяли твори про поета та доволі розлога шевченкознавча література, авторами якої, переважно, були представники Центральної України (а також інших республік тогочасного СРСР). Вона охоплювала досить широке коло жанрів¹⁰¹. Зрештою, певну роль відіграли також радянські видання “Кобзаря”, повного зібрання творів та мистецької спадщини Т. Шевченка. Вони сприяли тиражуванню його творчості та ідей, хоч і в певному ідеологічному обрамленні. Важливе значення для читачів мали фототипічні видання “Кобзаря” 1840 (1962) та 1860 рр. (1981), а ще більше – Шевченкових рукописів: книги “Три літа” (1966), т. зв. “Малої (захаявної)” (1963, 1966, 1984) та “Більшої” (1963, 1989) книжок, а також “Журналу”/“Щоденника” (1972). Їх вважали відтворенням національних реліквій, що підсилювало пієтет перед постаттю Т. Шевченка¹⁰². Іншим різновидом такого підсилення стали прощі з Західної України на Тарасову гору в Каневі. Звичайно, вони також мали окреслене ідеологічне спрямування. Воно відобразилося, зокрема, у книзі відгуків Канівського музею-заповідника¹⁰³. Зрештою, в тогочасній українській радянській літературі утвердився певний еталон зображення постаті Шевченка, виражений, насамперед, у художніх та літературно-критичних текстах її класиків – Павла Тичини, Миколи Бажана, Максима Рильського, Андрія Малишка. Згодом до цього ряду додалася

¹⁰⁰З трьох вміщених тут віршів, присвячених Тарасові Шевченкові, два були, певним чином, витримані в рамках соціалістичного канону (“На відкритті пам’ятника Т. Г. Шевченка в селі Лозівці”, “Низькопоклонники”). Натомість третій вірш – “Молитва” – повністю випадав з цієї схеми, і його ідеї вважали близькими до дисидентських. Так, Павличко звертався до Шевченка як до Бога, взявши за основу християнську молитву (“*Отче наш, Тарасе всемогучий, / Що створив нас генієм своїм*”). Тому Шевченкова творчість у Павличковій метафоріці отримувала вселенські масштаби (“*Да святиться / Між народами твоє ім’я. Амінь*”). До цього вірша була прикута особлива увага тогочасних галицьких читачів. Див.: Павличко Д. Гранослов. Лірика / Д. Павличко. – Київ, 1968. – С. 37–38.

¹⁰¹Від художніх текстів, на зразок (призначеного для дорослих читачів) “В степу безкраїм за Уралом” (1964) Зінаїди Тулуб, до Шевченкового “Кобзаря” Юрія Івакіна, двотомного “Шевченківського словника”, академічної біографії поета (1984), (а також досліджень одного з небагатьох тогочасних львівських шевченкознавців Теофіла Комаринця про фольклорні джерела Шевченкової творчості), якими користувалися у шкільній та університетській практиці.

¹⁰²Глоба Н. Фототипічні, факсимільні та репринтні видання творів Т. Шевченка // Українська література в загальноосвітніх школах / Н.Глоба. – 2011. – № 2. – С. 41–43.

¹⁰³З одного боку, екскурсанти із Західної України, як свідчили їхні записи, приїжджали сюди вклонитися Шевченкові – гордому, нездоланному “батьку української поезії”, “провидцю”, “виразнику надій народних”, наголошуючи на його святості. Окремі з них навіть підкреслювали особливий феномен народу, який здатний так шанувати свого поета. З іншого боку, вихідці з Західної України мали дотримуватися ідеологічних радянців та підкреслювали (частково – небезпідставно), що тільки соціалістична держава зробила могилу Шевченка монументальнішою, аніж вона була досі Див.: Із книги народної шани. 2 вид., доп. – Дніпропетровськ, 1989. – С. 32, 33, 37, 72, 75, 96.

дещо інша візія тих, хто прийшов у літературу в 60–70 р.: від Ліни Костенко, Івана Драча до Романа Лубківського. Іншим було сприймання Шевченка в тих, кого назвали дисидентами: від Івана Світличного до братів Михайла й Богдана Горинів та подружжя Ігоря й Ірини Калинців. При цьому усі митці претендували на ту ж спільну Шевченкову духову спадщину.

З іншого боку, західноукраїнські інтелігенти намагалися прищепити любов до Шевченка дітям, наголошуючи на зв'язку між ним і Галичиною. Одним з об'єктів – символів цієї єдності мала стати, наприклад, “Тарасова верба” у львівському Стрийському парку. Її опоетизувала письменниця Марія Хоросницька в популярному в 70–80-х рр. ХХ ст. вірші для дітей “Розповідь про Тарасову вербу”¹⁰⁴. Значущими для галичан упродовж 1960–1980 рр. були також щорічні Шевченківські вечори, котрі, зокрема, збирали повні зали Львівської філармонії та сприяли консолідації загальноукраїнської інтелігенції¹⁰⁵. Поруч з цим, на кінець 80-х рр. в УРСР поступово сформувалася певна ієрархія шевченківських святкувань: загальнореспубліканське свято “В сім'ї вольній, новій” (частину матеріялів якого публікували), від 1961 р. урочисте вручення Шевченківських премій у Києві – місцеві Шевченківські дні¹⁰⁶.

Отож, у радянський період існували, принаймні, дві різні візії Шевченка: офіційний образ революціонера-демократа, злитий з традиційним образом Кобзаря і “батька Тараса” та неофіційний, і дисидентський, ґрунтований на довоєнному галицькому й діаспорному баченні Шевченкової постаті.

На хвилі “перебудови” й “гласности” у другій половині 1980-х – поч. 1990-х рр. зародився рух національного пробудження, який торкнувся також і культу Шевченка. Переосмислену Шевченкову творчість сприймали як підставу цього руху. Прикладом її оновленої рецепції став конфлікт між владою й громадськістю Львова довкола спорудження пам'ятника Т. Шевченка в центрі міста. Той факт, що Шевченківські погруддя були встановлені лише на міських окраїнах (у Винниках, де він був поставлений у 1913 р., та на Личакові, де такий пам'ятник стояв з 1960 р.) львів'яни стали витлумачувати як небажання місцевої номенклатури підіймати національно-культурну проблематику¹⁰⁷. Так зародилася ініціатива збору коштів на його побудову.

¹⁰⁴ Хоросницька М.В. Мандрівка по Львову. – Львів, 1970. – С.18–19.

¹⁰⁵ Стеблій Ф. Шевченкознавчі студії... – С.101. Представники старшого покоління галичан інколи спеціально підкреслювали вагомість, навіть сакральність Шевченкової постаті. Так, за спогадами сучасників, академік Михайло Возняк під час Шевченківських урочистостей змінював щоденний сірий костюм на темно-синій з дуже якісного матеріялу та вдягав смушеву шапку (водночас уподібнюючись до Івана Франка у старші роки життя). Денисюк І. Академік з легенди / І.Денисюк // Українське літературознавство. – Львів, 2006. – Вип.68. – С. 404.

¹⁰⁶ Шевченківські свята викликали захоплення серед західноукраїнської інтелігенції: їх сприймали як символ нерезалізованих національних аспірацій. Водночас мешканці галицьких міст робили спроби проводити приватні Шевченківські вечори в себе на квартирах.

¹⁰⁷ Аргументом у суспільних дискусіях довкола пам'ятника Тараса Шевченка стала також історія з проектами його побудови у першій половині ХХ ст., які також не були реалізовані. Див.: Грицак Я. Історія пам'ятника, якого не було / Я. Грицак. // Ленінська молодь. – 1988. – 8 березня. – С. 3. Звідси й нинішня зацікавленість пам'ятниками Шевченкові в Галичині як знаками національного відродження: Наконечний Р. Світ його привітав. Пам'ятники Тарасу Шевченку на Львівщині / Р. Наконечний. – Львів, 2013.

Це було своєрідною формою тиску спільноти на владу, яка в 1987 р., зрештою, прийняла постанову про спорудження пам'ятника Тарасові Шевченкові¹⁰⁸. Зрештою, розв'язання суперечок довкола увічнення пам'яті Т. Шевченка у Львові збіглося з проголошенням незалежності України. Тому монумент постав у 1992 р. уже в іншому символічному контексті¹⁰⁹.

Загалом проголошення української незалежності висунуло на перший план сприйняття Т. Шевченка як її предтечі. При цьому були переосмислені окремі Шевченкові цитати та сюжети. Наприклад, вираз “Борітеся – поборете!” був тепер інтерпретований у сенсі не соціальної, а національної революції. У 90-х рр. ХХ ст. його стали використовувати представники націонал-демократичних партій і рухів (починаючи від Народного Руху України) як лозунг у протистоянні з комуністичною партією. Зрештою, з іменем Тараса Шевченка стали пов'язувати виникнення нових структур, установ та організацій, що уособлювали культурне відродження – таких, як загальноукраїнське Товариство української мови імені Тараса Шевченка (1989) чи відновлене у 1989 р. Наукове Товариство імені Шевченка у Львові.

Розпад СРСР й демократизація суспільства викликали нові дискусії довкола постаті Тараса Шевченка серед мешканців Західної України. Одним з її імпульсів стала поява відомого дослідження Григорія Грабовича про Шевченка як мітотворця¹¹⁰. На популярно-масовому рівні її сприйняли як спробу десакралізувати Шевченкову творчість, показати її “несерйозність” тощо. До того ж, Г. Грабович виступив проти ототожнення реального Тараса Шевченка з символічним Кобзарем (передусім в академічному, але частково і в публічному дискурсі)¹¹¹. І хоча частина галицьких вчених, з певними застереженнями, прийняла концепцію знаного літературознавця¹¹², інша частина виступила за трактування Шевченкової постаті

¹⁰⁸ Тепер непорозуміння виникли довкола місця його встановлення. Міська влада мала своє бачення. Натомість місцева інтелігенція наполягала на тому, щоб поставити пам'ятник у самому центрі Львова, на тогочасному проспекті Леніна. Представники наукового світу, зокрема Ярослав Ісаєвич, Феодосій Стеблій, Лариса Крушельницька та Ігор Свешніков пропонували встановити монумент на площі Галицькій. Інша частина інтелігенції настоювала, що пам'ятник Кобзареві має стояти, за тогочасними висловлюваннями, “між світочів братніх”, тобто між радянським постаментом Володимирові Леніну (біля Оперного театру) та зведеним ще на початку ХХ ст. монументом Адамові Міцкевичу. Під впливом вірша “Пам'ятник” поета Богдана Стельмаха, який проголошував ці ідеї, люди стали масово нести квіти саме на це місце, що частково вирішило долю пам'ятника. *Стельмах Богдан*. “Часами я ставав самим Тарасом” // Слово “Просвіти”. – 2012. – 25–31 жовтня. – № 46. – С. 8.

¹⁰⁹ Пам'ятник В. Ленінові біля львівського Оперного театру демонтували. Встановлена поруч з Шевченковим монументом “Хвиля національного відродження” була алегорією здобуття української незалежності: поруч з персонажами Тараса Шевченка (Перебендя, Гайдамаки, Катерина) тут фігурували історичні постаті Русі/ України (від княгині Ольги до Михайла Драгоманова) і Галичини зокрема (від членів Руської Трійці до Андрея Шептицького), а також сакральне зображення (Оранта).

¹¹⁰ *Грабович Г.* Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Г. Грабович – Київ, 1991.

¹¹¹ *Грабович Г.* “Кобзар”, “Каменярь” та “Дочка Прометей” / Г. Грабович // До історії української літератури. – К., 2003. – С. 578–580; *Грабович Г.* Шевченко, якого не знаємо / Г. Грабович. – Київ., 2000.

¹¹² Наприклад, Ярослав Ісаєвич підкреслював суперечливість та неоднозначність політичних візій Шевченка, зокрема піддавав сумніву концепцію “державницького світогляду” у творчості

в традиційному, національно-патріотичному руслі¹¹³. Це й викликало конфлікт тлумачень.

Проте на загальному образі Тараса Шевченка у свідомості сучасних галичан ці дискусії відбилися мало. Тут, як і століття назад, переважає трактування його творчості крізь призму національного культу поета¹¹⁴. Загалом, незважаючи на всі політико-адміністративні зміни в Галичині впродовж ХІХ – ХХ ст., Тарас Шевченко був (і залишається) пророком для представників майже усіх українських ідеологічних течій, які функціонували і функціонують в краї: від лібералів до комуністів. (Навіть адепти галицького москвофільства визнавали важливість спадщини поета для формування культури регіону). З одного боку, причину захоплення Шевченком серед галичан можна шукати в складних соціально-історичних обставинах розвитку українського руху в краї. В такому розумінні, рецепція творчості Тараса Шевченка як національного феномену є продуктом певного часу, певних культурних чи навіть політико-ідеологічних стратегій. Однак вирішальним, як видається, став не лише національний та соціальний, а передовсім ідеолого-естетичний її складник: сила емоційного та інтелектуального впливу Шевченкової поезії та біографії на свідомість людей. Попри те, що читання класиків східноєвропейських літератур ХІХ ст. (від Пушкіна до Міцкевича) поступово стає лише елементом традиції, ця сила не зменшується навіть нині, за двісті років після Шевченкового народження. Гранично проста й доступна своїми засобами (як колись влучно підкреслила Михайлина Коцюбинська) поезія Тараса Шевченка спрямована в глибини індивідуального світосприйняття. І це, певною мірою, робить її невіддільною культурним та політичним змінам.

Отже, нині українське суспільство залишається в рамках тої концепції, яку започаткували з одного боку, Куліш, Костомаров та їхні однодумці, і яку підтримали й розвинули галицькі народовці. Інші тлумачення Шевченкової творчості (і марксистські зразка 20–30 рр. ХХ ст., і постструктуралістичні кінця ХХ – поч. ХХІ ст., трактуються як відхід від цього зразка й перебувають на маргінесі суспільної свідомости. Колись Ярослав Ісаєвич, пишучи статтю про сприймання історичного процесу в текстах Т. Шевченка¹¹⁵, з одного боку, активно використовував дискусійну на той час концепцію Григорія Грабовича, а з іншого – підкреслював недостатнє врахування історичного контексту в “мітологічних” аналізах Шевченкової творчості. Очевидно, він мав на увазі, що тексти Шевченка слід аналізувати в синтезі

Т. Шевченка. Частково це зумовлювалося політичною непевністю доби, коли вчений публікував свою студію (1990), однак частково було реальним віддзеркаленням його концепції. *Ісаєвич Я. Д.* Минуле, майбутнє і сучасне народу: Проблема спадкоємності української культури в творчості Шевченка / Я. Ісаєвич // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1990. – Т. ССХХІ. – С. 47–56. Див. також: *Стеблій Ф.* Шевченкознавчі студії... – С. 82.

¹¹³ *Іванишин П.* “Вульгарний неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка / П. Іванишин. – Дрогобич, 2001.

¹¹⁴ Звідси – й традиційні форми вшанування його постаті: “Свою Україну любіть...”. Кімната-музей Тараса Шевченка у Львівському палаці мистецтв / Авт.-упоряд. Р. Наконечний, З. Філіпчук. – Львів, 2007.

¹¹⁵ *Ісаєвич Я.* Минуле, сучасне і майбутнє народу: Проблема спадкоємності української культури в творчості Шевченка / Я. Ісаєвич. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці філологічної секції. – Львів, 1990. – Т. ССХХІ. – С. 47–56.

структурно-семіотичних, герменевтико-психоаналітичних і традиційних історичних схем, започаткованих ще у другій половині XIX ст. Це означає, що Шевченко, навіть при усіх вимогах наукової об'єктивності, може бути навіть для науковців об'єктом пієтету, Кобзарем і національним пророком, до якого звикла масова свідомість наддніпрянців і галичан упродовж XIX – поч. XXI ст.

Зрештою, недавні, й, на жаль, трагічні події 2013–2014-тих рр. на київському Майдані Незалежності трансформували уявлення про Шевченка в масовій свідомості українців. Прикладів тут відносно багато: візуальні образи “Великого Тараса” як прихильника євроінтеграції з відповідною атрибутикою, постать “Кобзаря”, стилізована під модернізований портрет Шевченка – революціонера-воїна XX ст. в касці і масці, постать “Тараса Григоровича”, який йде з шинами у бік барикад на Грушевського, цитування творів Шевченка загиблого під час боїв у Києві вірменина Сергія Нігояна тощо. Усі вони показують, наскільки закоріненою є Шевченкова постать у колективній свідомості та культурі сучасних українців – в епоху інтернету, постіндустріального суспільства та зовсім інших, аніж раніше, знакових постатей та цінностей.